KHU BẢO TỒN THIÊN NHIÊN

THẦN SA PHƯỢNG HOÀNG

TRẢI NGHIỆM RỪNG NHIỆT ĐỚI

CHỊU TRÁCH NHIỆM VỀ NỘI DUNG:
NGUYỄN QUANG LỊCH

BIÊN SOẠN:
MZUNG NGUYỄN

BIÊN TẬP:
TRẦN LÊ HÀ
NGUYỄN THỊ HÀ

HÌNH ẢNH:
BÌNH ĐẶNG
BQL TH - PH | 13 - trái | 17 - trên | 18 |
PHÒNG VĂN HOÁ | 20 | 21 | 22 | 23 |
LÊ KHẮC QUYẾT | 11 | 12 | 13 - phải |

THIẾT KẾ:
INCA

Hợp tác Đức
DEUTSCHE ZUSAMMENARBEIT

giz Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (GIZ) GmbH

Cuốn sách này do Dự án "Bảo tồn và Sử dụng Bền vững Đa dạng Sinh học và các Dịch vụ Hệ sinh thái Rừng tại Việt Nam" hỗ trợ thực hiện. Chương trình được Tổ chức Hợp tác Phát triển Đức GIZ và Tổng cục Lâm nghiệp nghiệp (TCLN) Việt Nam triển khai, và ủy quyền bởi Bộ Hợp tác và Phát triển Kinh tế Liên bang Đức (BMZ).

TUYÊN BỐ MIỄN TRỪ TRÁCH NHIỆM
Những nội dung, diễn giải trong cuốn sách này không nhất thiết phải đại diện cho quan điểm của GIZ, TCLN hay BMZ. GIZ và BMZ từ chối chịu trách nhiệm pháp lý đối với việc sử dụng tài liệu này và các thông tin được cung cấp trong tài liệu bởi các cá nhân và tổ chức khác, cũng như bất kỳ tổn thất nào là kết quả của hành động đó.

Hà Nội, 10/2021

FSC MIX FSC® C121289

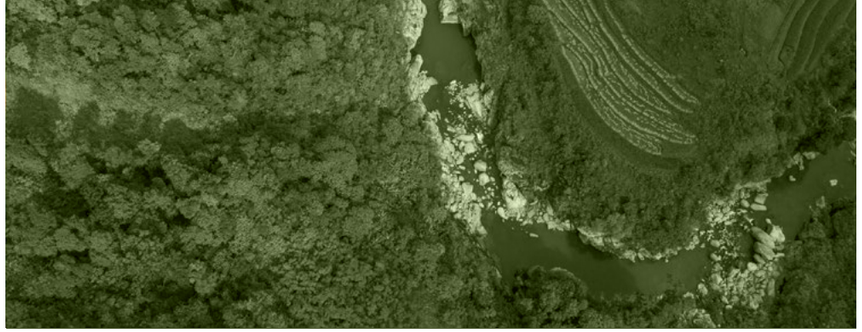

LỜI TỰA

Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng nằm trên địa bàn huyện Võ Nhai (tỉnh Thái Nguyên), giáp với các tỉnh Lạng Sơn, Bắc Cạn. Khu bảo tồn thiên nhiên rộng gần 20 nghìn ha với vùng lõi và vùng đệm trải dài trên địa bàn 8 xã, thị trấn với hơn 21 nghìn dân, chủ yếu là đồng bào dân tộc Tày, Mông, Dao, Nùng... Mang trong mình hệ sinh thái rừng núi đá độc đáo, điều kiện khí hậu, thổ nhưỡng thuận lợi giúp Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng là nơi cư trú của nhiều loài động, thực vật quý hiếm, cần bảo vệ nghiêm ngặt. Đáng chú ý với các loài như: lan kim tuyến *(Anoectochilus spp.)*, thông tre *(Podocarpus neriifolius)*, trai lý *(Garcinia fagraeoides)*, nghiến *(Excentrodendron tonkinense)*, táu mật *(Vatica spp.)*, đinh *(Fernandoa collignonii)*, sến *(Madhuca pasquieri)*, lim *(Erythrophloeum fordii)*, hồng hoàng *(Buceros bicornis)*, voọc đen má trắng *(Trachypithecus francoisi)*, vượn đen *(Nomascus spp.)*, khỉ mặt đỏ *(Macaca arctoides)* báo hoa, gấu, v.v...

Cuốn sách này giới thiệu một cách chắt lọc nhất những di sản, giá trị văn hóa bản địa, cảnh quan thiên nhiên và giá trị đa dạng sinh học hiện hữu tại Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng tỉnh Thái Nguyên.

Hy vọng đây sẽ là một món quà nhỏ, góp phần bổ sung vào vốn tri thức, gợi niềm cảm hứng, đam mê cho du khách, học sinh, sinh viên và những người yêu thiên nhiên, những người làm nghiên cứu khoa học về bảo tồn thiên nhiên đa dạng sinh học.

Nhân đây, chúng tôi xin chân thành cảm ơn tác giả Mzung Nguyễn đã dành thời gian tìm hiểu, trải nghiệm thực tế, viết sách một cách đầy tâm huyết; trân trọng cảm ơn Tổ chức Hợp tác Phát triển Đức GIZ đã tài trợ biên soạn, thiết kế, in ấn cho Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng để có được cuốn sách này. Và sẽ rất vui nếu các thông điệp từ cuốn sách này góp được phần nhỏ làm lan tỏa tình yêu thiên nhiên trong cộng đồng.

Trân trọng giới thiệu!

NGUYỄN QUANG LỊCH
Giám đốc Ban quản lý rừng đặc dụng, phòng hộ tỉnh Thái Nguyên.

MỤC LỤC

I
09 | ĐẶC TRƯNG ĐỊA HÌNH NÚI ĐÁ VÔI

II
10 | VẺ ĐẸP ĐA DẠNG SINH HỌC
10 | Sinh cảnh cho mọi loài
11 | Đa dạng các loài động vật
12 | Dấu vết của các loài linh trưởng

III
14 | NHỮNG ĐIỂM ĐẾN HẤP DẪN
16 | Mái Đá Ngườm – vết tích Homo Sapien
17 | Thác mưa rơi
17 | Hang Phượng Hoàng, Suối Mỏ Gà
18 | Hồ Núi Cốc
19 | Những con đường thanh tĩnh

IV
20 | SỰ GIAO THOA CỦA TRUYỀN THỐNG VĂN HOÁ
22 | Tập quán dựng nhà mới của người Tày
23 | Đám cưới người Mông
23 | Thiên nhiên trên đường chỉ thêu của người Dao

V
24 | SỰ SỐNG CÒN CỦA RỪNG

Ban quản lý kthu Bảo tồn thiên nhiên (BQL KBTTN) Thần Sa - Phượng Hoàng được thành lập và đi vào hoạt động từ ngày 07/12/1999 với nhiệm vụ chính là bảo vệ rừng, nghiên cứu khoa học, giáo dục môi trường, tuyên truyền, ngoài ra còn là nơi triển khai các dự án phát triển nguồn gen, các mô hình liên kết, dịch vụ môi trường và mô hình phát triển cây dược liệu dưới tán rừng.

Ngày 25/6/2020, UBND tỉnh Thái Nguyên ban hành QĐ số 1835/QĐ-UBND, Quyết định thành lập Ban quản lý rừng đặc dụng, phòng hộ tỉnh Thái Nguyên trên cơ sở sáp nhập Ban quản lý rừng đặc dụng phòng hộ Bảo vệ môi trường Hồ Núi Cốc thuộc Chi cục Kiểm lâm và Ban Quản lý Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng trực thuộc Sở Nông nghiệp và Phát triển nông thôn tỉnh Thái Nguyên.

LỜI MỞ ĐẦU

Cách thủ đô Hà Nội nhộn nhịp 135km và cách thành phố Thái Nguyên khoảng 40 km về phía bắc là một vùng rừng nguyên sơ còn ít người biết tới:

Khu bảo tồn thiên nhiên
THẦN SA - PHƯỢNG HOÀNG

Từ trên cao nhìn xuống, Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng là một vùng núi non trùng điệp, uốn quanh là hệ thống thung lũng rộng lớn, được bao phủ bởi rừng xanh ngút ngàn. Những cung đường lượn quanh đồi dốc và suối thác trắng xoá ẩn nấp dưới tán cây cổ thụ như những nét tô điểm đường viền. Trên nền bức tranh thơ mộng này là những mái nhà sàn ngói đỏ bên ruộng lúa, ngô được đánh luống đều tăm tắp.

Hiếm có nơi nào mà người dân vẫn còn sống trong vùng lõi khu bảo tồn, canh tác và cùng bảo vệ rừng như ở Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng. Vùng lõi và vùng đệm trải rộng trên địa bàn tám xã, thị trấn với hơn 21 nghìn dân, chủ yếu là đồng bào dân tộc Tày, Mông, Dao, Nùng... Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng mang trong mình hệ sinh thái rừng núi đá độc đáo cùng với Vườn Quốc gia Ba Bể - Bắc Cạn đã tạo thành liên khu sinh cảnh đá vôi Thần Sa - Bắc Cạn. Nơi đây, có nhiều loài động, thực vật quý hiếm đặc trưng vùng núi đá Đông Bắc Bộ.

ĐẶC TRƯNG ĐỊA HÌNH NÚI ĐÁ VÔI

Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng nằm trên địa bàn huyện Võ Nhai (tỉnh Thái Nguyên), giáp ranh với các tỉnh Lạng Sơn, Bắc Cạn.

20.000 ha
rừng đặc dụng (87% rừng)

700 mét
độ cao tuyệt đối trung bình

Võ Nhai là huyện có địa hình phức tạp, đồi núi là chủ yếu, đất ruộng ít, phần lớn diện tích là đồi núi thấp và núi đá vôi, những vùng đất bằng phẳng phục vụ cho sản xuất nông nghiệp nhỏ, chủ yếu theo các khe suối, triền sông và thung lũng.

Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng sở hữu khoảng 20 ngàn ha rừng đặc dụng (chiếm 87% rừng) với phạm vi quy hoạch trên địa bàn 7 xã và 1 thị trấn: xã Thần Sa, Thượng Nung, Sảng Mộc, Nghinh Tường, Vũ Chấn, Cúc Đường, Phú Thượng và thị trấn Đình Cả.

Địa hình đồi núi hiểm trở, chia cắt bởi núi đá lại nằm trên khu vực tận cùng phía Nam của dãy Ngân Sơn bắt đầu từ tỉnh Bắc Kạn với độ cao tuyệt đối trung bình khoảng 700m, nên Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng là nơi còn lưu trữ nhiều nguồn gen, nơi cư trú của nhiều loài động, thực vật quý hiếm và nhiều hệ sinh thái chuẩn của vùng núi đá. Nơi đây còn khai quật được rất nhiều các di chỉ khảo cổ học, di tích lịch sử, danh lam thắng cảnh có giá trị.

II

VẺ ĐẸP ĐA DẠNG SINH HỌC

Sinh cảnh cho mọi loài

Điều kiện khí hậu nhiệt đới núi cao và vị trí địa hình thuận lợi cho rừng phát triển đã tạo nên tính đa dạng, phong phú của các loài động thực vật. Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng có gần 20 nghìn ha với các loại cây thân gỗ cao lớn, tuổi thọ lâu năm, nguồn gen quý hiếm và trữ lượng lớn.

Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng có 160 họ thực vật, 1096 loài, cây gỗ là 319 loài, cây dược liệu 574 loài, cây thuốc và cây ăn được 162 loài.

Trong đó, có một số loài quý hiếm như: củ bình vôi, rau sắng, giảo cổ lam *(Gynostemma pentaphyllum)*, ba kích *(Morinda officinalis)*... hay thuộc danh mục

nguy cấp cần được bảo tồn, phát triển như: lan kim tuyến *(Podocarpus neriifolius)*, cây cổ thụ lớn như nghiến *(Excentrodendron tonkinense)*, trai lý *(Garcinia fagraeoides)*, thông tre *(Podocarpus neriifolius)*, đinh *(Fernandoa collignonii)*, lim *(Erythrophloeum fordii)*, sến *(Madhuca pasquieri)*, táu mật *(Vatica spp.)*... Hệ thực vật quý giá này đang phát triển và được bảo tồn trong các vùng rừng đặc dụng, rừng cấm, mọc quanh các hệ thống suối thác, núi đồi và bản làng. Rừng già ở đây là điều đáng tự hào nhất của Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng vì vừa là lá phổi xanh điều hoà nhiệt độ cho các đô thị sầm uất bao quanh, cung cấp dưỡng khí thanh sạch cho con người, đồng thời là sinh cảnh sống cho cả một hệ động vật hoang dã đang có nguy cơ tuyệt chủng.

Đa dạng các loài động vật

Theo thống kê khoa học, Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng có 295 loài, 93 họ và 80 bộ động vật hoang dã. Trong đó, lớp thú có 56 loài, 25 họ và 8 bộ; loài chim có 117 loài, 43 họ và 15 bộ; 28 loài bò sát, lớp lưỡng cư có 11 loài và lớp cá 77 loài. Đây là nơi các loài linh trưởng, hon, cầy voi, sóc, lửng, cày bạc má, sơn dương, gấu, báo... sinh trưởng.

295 loài

Động vật hoang dã

80 bộ

93 họ

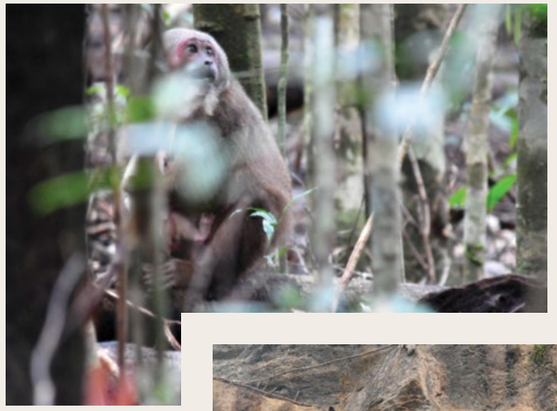

Khu bảo tồn thiên nhiên có địa hình thích hợp cho các loài bò sát di chuyển như kỳ đà, trăn, hổ mang chúa, hổ mang bành và các loài lưỡng cư mà đặc trưng là các loài ếch suối và nằm trong vùng phân bố của các loài chim hoang dã quý hiếm: Hồng hoàng hay Cao cát Hornbill *(Buceros bicornis)*, Ưng xám Shikra *(Accipiter badius)*, Vác hoa *(Gorsachius magnificus)*...

Từ hiểu biết và quan sát của người dân bản địa cho thấy nơi đây còn dấu vết của các loài linh trưởng nằm trong sách đỏ như: Khỉ mặt đỏ, Voọc đen má trắng, Vượn...

Dấu vết của các loài linh trưởng

Khỉ mặt đỏ

Khỉ mặt đỏ hay còn gọi là Khỉ cộc, có tên khoa học là Macaca arctoides, thuộc bộ linh trưởng. Khỉ mặt đỏ từng rất phổ biến trong các vùng rừng sâu từ các tỉnh phía Bắc tới các tỉnh phía Nam nhưng đến nay số lượng tiểu quần thể chỉ còn chưa tới 50 cá thể. Do sinh cảnh sống bị thu hẹp, bị xâm hại nơi cư trú, bị săn đuổi tận cùng đã đặt loài này bên bờ tuyệt chủng, từ đó bị xếp vào danh mục Sách đỏ Việt Nam. Khỉ mặt đỏ *(Macaca arctoides)* thường có màu nâu sẫm, màu vàng nhạt, xám nhạt hoặc đen, đặc biệt có cá thể tự chuyển màu lông từ đen sang đỏ. Phần lớn da mặt có màu đỏ, lông dài trên đỉnh đầu thường toả ra các phía xung quanh. Chúng có đuôi to, ngắn, nổi bật là phần chai mông lớn. Loài này thường sống trong các khu rừng thấp, gió mùa, rừng khô và các khu rừng rậm trên núi cao tới 2000m và đôi lúc di chuyển qua các khu dân cư trên núi.

Thức ăn của khỉ mặt đỏ đa dạng từ quả, hạt, lá non, nõn và động vật kể cả côn trùng, chim và trứng nên loài này ưa leo trèo và cả di chuyển trên mặt đất. Trong rừng hay dọc theo bờ sông suối, người ta thường thấy chúng đi theo từng đàn từ 5 và có khi đến 50 cá thể cùng chung sống với cấu trúc nhiều con đực hơn cái.

Voọc đen má trắng

Voọc đen má trắng *(Trachypithecus francoisi)* được phát hiện một đàn khoảng 4 - 5 con tại Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng vào tháng 02 năm 2021. Đây là tin vui nhưng đồng thời là áp lực lớn cho công tác bảo tồn, nghiên cứu loài linh trưởng vốn là biểu tượng "thẩm mỹ" này khi chúng luôn là đối tượng bị săn bắt, giết hại.

Voọc đen má trắng *(Trachypithecus francoisi)* sinh sống theo đàn và phân bổ chủ yếu ở rừng trên núi đá vôi và kiếm ăn trong các dải rừng kín thường xanh tiếp giáp với rừng núi đá vôi gần vùng sống của chúng. Chúng ngủ trong hang đá trên vách núi cao cheo leo vào mùa đông và trên tảng đá vào mùa hè. Đây là loài linh trưởng ăn chay với các món ăn thanh đạm là chồi non và quả cây rừng.

Voọc đen má trắng *(Trachypithecus francoisi)* nổi danh với bộ lông dày đen tuyền và óng mượt. Đặc điểm dễ nhận dạng nhất là ở hai bên má là đám lông trắng rộng vượt quá vành tai. Chỏm đầu nhô cao thành một chóp nhọn bởi lông dài hướng lên trên, đuôi dài đen tiệp với phần thân. Con non có màu lông vàng cam và khuôn mặt màu xám. Cũng như: Khỉ mặt đỏ *(Macaca arctoides)*, Voọc đen má trắng *(Trachypithecus francoisi)* phải chịu số phận nghiệt ngã không kém khi ngày nay tìm thấy dấu vết của chúng là điều chẳng dễ dàng gì trong tự nhiên.

III

NHỮNG ĐIỂM ĐẾN HẤP DẪN

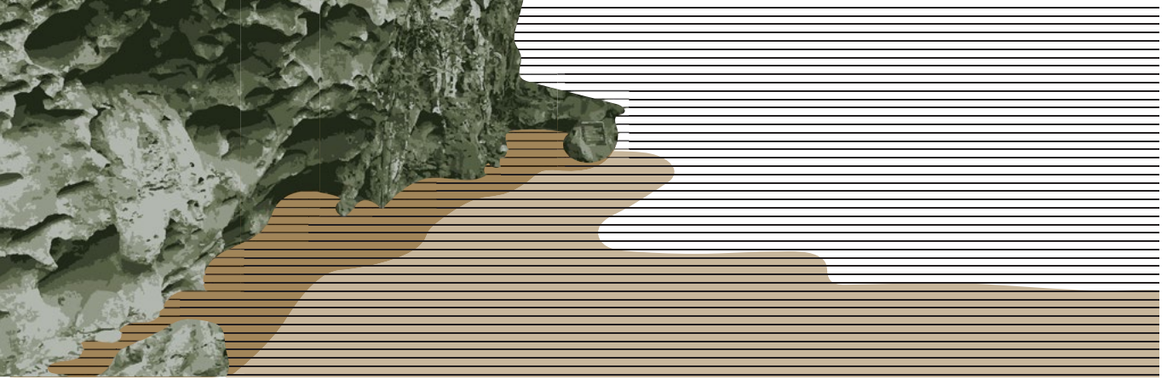

Mái Đá Ngườm - vết tích Homo Sapien

Những dãy núi đá vôi, dải thung lũng quanh hệ thống sông suối Thần Sa và các kết cấu trong lòng địa chất đã hình thành các hệ thống hang động. Vào những năm 70 - 80 của thế kỉ XX, trải qua nhiều lần khai quật, các nhà khảo cổ học Việt Nam đã phát hiện được một loạt các di chỉ có niên đại từ trung kì đồ đá cũ đến sơ kì thời đại đồ đá mới, cách ngày nay khoảng 18.000 năm đến 30.000 năm. Dự án khảo cổ được thực hiện trên địa bàn Thần Sa có Phiêng Tung, Ngườm, Nà Ngùn, Thẩm Choong, Hạ Sơn Dao, Hạ Sơn Tày... nhưng nơi quan trọng nhất được ghi nhận là Mái đá Ngườm.

Mái đá Ngườm nằm trên sườn núi rừng phía Bắc dãy núi Ngườm. Đây là một mái đá khổng lồ có hình hàm ếch, chiều rộng chừng 60m, chiều cao 30m, mặt nền hơn 70m2, nằm ở độ cao khoảng 30m so với mặt sông Thần Sa chảy ngang trước mặt. Vỉa đá khổng lồ này kết thành một khối có bề mặt gồ ghề, lồi lõm, mạch nước ngầm từ trên vách đá cao vẫn chảy âm ỉ xuống những khối nhũ có từ thời cổ đại. Dưới chân mái đá này là tiểu quần thể 3 hố khai quật nằm liền kề nhau với tổng diện tích là 56m2.

Căn cứ vào phân tích cấu trúc lớp đất, màu sắc và tổ hợp di vật của các mặt cắt điển hình của ba hố khai quật tại đây đã cho thấy Ngườm có 3 tầng văn hóa. Tầng dưới cùng có niên đại trên 25.000 năm chứa hàng vạn công cụ mảnh tước và hạch cuội. Tầng giữa niên đại khoảng 25.000 năm. Tầng trên có niên đại 20.000 năm. Bảo tàng Thái Nguyên còn lưu giữ một khối lượng lớn những hiện vật của văn hoá Thần Sa, tổng số có trên 12.000 tiêu bản gồm nhiều loại hình khác nhau: Đá, nguyên liệu, hạch đá, công cụ cuội có vết ghè rìa lưỡi, công cụ mảnh tước, phiến tước, công cụ mũi nhọn, dìu tay, xương, răng bò rừng, lợn rừng, nhím, khỉ và một hàm đười ươi *(pongo)* và hai bộ xương có kè đá xung quanh của một người cổ đại: đàn ông khoảng 75 - 80 tuổi, đàn bà khoảng 35 - 40 tuổi. Những phát hiện khảo cổ học ở nơi đây đã giúp các nhà khảo cổ học xác định được một nền văn hoá khảo cổ đá cũ - văn hoá Thần Sa của người cổ đại Homo Sapien.

Khu di tích khảo cổ học Thần Sa được nhà nước xếp hạng quốc gia năm 1982 và được Bộ văn hoá Thông tin đưa vào mục di tích đặc biệt của quốc gia nhưng vẫn đang được tiếp tục nghiên cứu sưu tầm bổ sung thêm về hiện vật, các tài liệu, sử liệu.

Thác mưa rơi

Thác Mưa Rơi, hay còn gọi là thác Nậm Dứt, theo cách gọi của người bản địa vì thác đổ xuống bởi nguồn nước dồi dào từ những cơn mưa. Thác Mưa Rơi nằm ngay trên đường vào bản Nậm Rứt của đồng bào người Mông.

Vách núi được phủ kín bởi phía trên là cây cổ thụ, rêu bám và cây bụi tạo thành một khối màu xanh thẫm mát mắt. Những dòng nước nhỏ luồn lách qua cây cỏ từ độ cao 20-30m đổ xuống dòng sông Thần Sa.
Màn nước đổ xuống kéo dài thành một dải trắng xoá, bụi nước bay quanh rừng bởi độ cao từ dòng chảy.

Thác tuỳ vào các thời điểm trong ngày và từng mùa để đổ màu sắc lên cảnh trí ngoạn mục. Bình minh chiếu chênh chếch thì thác màu trắng tinh như dải lụa, khi ánh sáng mặt trời chiếu qua lại khúc xạ thành vô số cầu vòng đủ màu. Buổi chiều màu nước phớt nhẹ một lớp xanh lục. Giữa đêm tối, thác ngoài âm thanh vang vọng tự nhiên còn sáng thành một vệt trắng mờ. Ẩn mình dưới tán cây, bên bờ sông là bãi cát xen lẫn đá là nơi nghỉ ngơi để đôi chân du khách được ngâm xuống dòng nước mát lạnh.

Hang Phượng Hoàng, Suối Mỏ Gà

Từ chân núi Phượng Hoàng nhìn lên cao sẽ thấy đường nét như hai con chim Phượng Hoàng nằm ấp nhau. Leo lên lưng chừng khoảng 800m độ cao bằng con đường đá tai mèo là đến hang có cái tên: ngọn núi - hang Phượng Hoàng. Hang có hai vòm cửa rộng và cao hàng chục mét, đứng từ đây có thể quan sát một vùng rộng lớn. Hàng trăm bậc đá, cây cầu nhỏ dốc xuống đáy hang men theo các bờ đá cao dẫn đến bụng hang với rất nhiều nhũ đá lớn với hình dạng khác nhau. Bên trong Phượng Hoàng là một hang động rộng và có vẻ đẹp kỳ lạ của 3 tầng hang: tầng thượng là hang Dơi, tầng giữa gọi là hang Sáng, tầng cuối gọi là hang Tối. Đáy hang có mỏ nước lạnh trong vắt khiến cho nhiệt độ trong hang rất mát mẻ dễ chịu. Địa điểm này được xếp hạng di tích thắng cảnh cấp quốc gia và đang là nơi khám phá ưa thích của giới trẻ Thái Nguyên và các vùng phụ cận tìm đến.

Dưới chân núi Phượng Hoàng là hang Mỏ Gà, được đặt theo tên dòng suối chảy ra từ trong lòng hang. Nước suối Mỏ Gà trong xanh, mát lạnh ùa ra tạo thành một thác nước nhỏ tung bọt trắng. Suối Mỏ Gà nhiều thác ghềnh nhưng từng quãng tạo thành vũng nước nhỏ và sâu như bể bơi. Đây là nơi tắm suối ưa thích của du khách sau khi leo núi Phượng Hoàng. Trên các vách đá của Hang Suối được "người xưa" khắc dòng chữ: "Nước suối Mỏ Gà là sinh khí của trời đất, đầm trong hương bí ẩn của sâm rừng, hoa núi. Người sẽ được tốt tươi viên mãn".

HỒ NÚI CỐC

89 hòn đảo
Nối liền với vườn quốc gia Tam Đảo

25 km²
Diện tích mặt nước trung bình

Hồ Núi Cốc cách trung tâm thành phố Thái Nguyên 9,5 km là hồ nước ngọt nhân tạo lớn, có 89 hòn đảo lớn nhỏ nối liền với Vườn quốc gia Tam Đảo. Đây là một vùng du lịch sinh thái gắn với nhiều huyền thoại như chuyện tình Nàng Công, Chàng Cốc trong ca khúc "Huyền thoại Hồ Núi Cốc".

Hồ Núi Cốc nguyên là một đoạn của sông Công, một trong các chi lưu của sông Cầu chảy vòng quanh một ngọn núi đất có tên là núi Cốc. Đập Núi Cốc được khởi công xây dựng đầu năm 1972 từ đó tạo ra Hồ Núi Cốc có diện tích mặt nước trung bình 25 km². Hồ và đập cùng các công trình phụ trợ tạo thành hệ thống thủy lợi Núi Cốc có nhiệm vụ cung cấp nước tưới cho hàng nghìn ha cánh đồng lúa, có tác dụng cắt lũ cho vùng hạ lưu sông Công, tiếp nước cho hệ thống thủy nông Sông Cầu (Bắc Giang) mùa hạn hán, chăn nuôi thủy sản và kết hợp du lịch.

Đến khu du lịch hồ Núi Cốc, khách tham quan sẽ có cơ hội hưởng thụ nhiều hoạt động dịch vụ vui chơi, giải trí, tham quan và nghỉ dưỡng như: Du thuyền trên mặt hồ thăm các đảo có cây mọc thành rừng, đảo nơi cò trắng sinh sống thành đàn lớn, thăm huyền thoại cung (nghe kể truyền thuyết câu chuyện tình thuỷ chung chàng Cốc - nàng Công), thăm công viên cổ tích, vườn thú, vui chơi ở công viên nước...

NHỮNG CON ĐƯỜNG THANH TĨNH

Từ trụ sở Ban quản lý rừng đặc dụng, phòng hộ tỉnh Thái Nguyên men theo các con đường rải nhựa uốn lượn, quanh co dưới tán rừng là một gợi ý cho những ai muốn khám phá vùng đất nên thơ này. Các nhánh đường nhỏ sẽ dẫn bạn vào thăm các bản làng của người dân tộc Tày, Dao, Mông... sinh sống dọc vùng rừng.

Buổi sáng tinh mơ là lúc mặt trời chiếu qua màn sương mơ ảo, núi rừng bừng tỉnh với hoạt động cày cấy, thu hoạch trên nương rẫy. Ánh sáng ban ngày chiếu rọi khắp các cánh rừng, phủ lên màu ngói âm dương trên mái nhà sàn. Buổi chiều có lẽ là thời khắc đẹp nhất khi nắng xuyên qua cây lá và tạo thành những nếp vàng mật ong trải đầy trên lối đi. Đường lên dốc rất cao rồi đột ngột đổ dốc, lượn vòng uốn quanh sơn thuỷ hữu tình và đẹp nguyên bản, không tì vết như thể nơi này không thuộc về thời hiện đại.

Trên cung đường này có nhiều bờ đá cao bên suối Kheo Kheng, điểm giáp ranh 2 xã Sảng Mộc và Nghinh Tường. Dưới chân hun hút là vực, đáy là dòng sông ở khúc sâu và trôi chậm như một tấm khăn choàng. Ở những góc nhìn này, không gian phủ ngập cây rừng cao lớn, bát ngát ngọn những cụm cây rừng lá rụng thường xanh mọc từ chân núi lên tới đỉnh. Nơi đây sở hữu một miền tĩnh lặng mênh mông, cao sâu và trải rộng thành nhiều chiều kích thích các giác quan.

Bằng cách đi này, du khách có thể dừng lại ở từng quãng sông, chọn góc thật đẹp để ngắm rừng già, ngắm mây quấn trên đỉnh núi và bản làng thấp thoáng trong những thung lũng.

IV

SỰ GIAO THOA CỦA TRUYỀN THỐNG VĂN HOÁ

Huyện Võ Nhai gồm 14 xã và 1 thị trấn, tỷ lệ người dân tộc thiểu số chiếm hơn 68%. Nhân dân các dân tộc trong tỉnh vẫn còn lưu giữ truyền thống văn hóa lâu đời của họ trong từng kiến trúc nhà, nếp ăn nếp ở, sinh hoạt văn hoá và sinh hoạt đời thường.

TẬP QUÁN DỰNG NHÀ MỚI CỦA NGƯỜI TÀY

Thời xa xưa, người Tày dựng nhà sàn với cột chôn vào đất bằng tre, gỗ, lá cọ lấy từ rừng, về sau này cột nhà được kê trên đá tảng. Sàn dùng để ở, gác để sấy khô và cất giữ lương thực, gầm sàn dùng để nhốt gia súc, gia cầm, chất củi, để nông cụ.

Người Tày không tính quy mô ngôi nhà bằng số gian mà tính bằng cột, tường được dựng bằng ván hoặc liếp tre, mái lợp bằng lá cọ. Ngày nay các vật liệu công nghiệp mới thay thế nhiều thành phần trong kiến trúc nhà ở, tuy nhiên ở Thần Sa vẫn còn rất nhiều căn nhà giữ được những đặc điểm trên.

Dựng nhà mới đối với người Tày là sự

kiện trọng đại của cuộc đời và cả của dòng họ. Đầu tiên họ phải tính toán hướng nhà, tránh ở cạnh sông vì quan niệm nước sẽ động chạm đến tổ tiên, tránh hướng có ngọn núi hay tảng đá vì như vậy khó giữ gìn của cải và sinh mệnh. Ngày khởi công dựng nhà và ngày làm lễ vào nhà mới phải là ngày không xung khắc với tuổi, tránh ngày giỗ tổ tiên. Ngày đầu nhất thiết phải đốn lấy cột nóc, cấm kỵ những cây bị gãy ngọn, cây bị sét đánh để tránh tai hoạ.

Nghi thức vào nhà mới sẽ bắt đầu khi đã chọn được một nam ở họ nội và một nữ ở họ ngoại đạt uy tín như nhà không có tang, gia đình hoà thuận, có cả con trai lẫn con gái, am hiểu phong tục. Hai người được chọn cầm một bó đuốc đi vào nhà, nam đi trước nữ đi sau. Họ chụm hai bó đuốc vào bếp nhóm lửa và lên tiếng chúc gia đình may mắn, làm ăn phát đạt. Theo sau người nhóm bếp là anh em mang thóc, ống nước, ống mẻ và bình vôi vào nhà mới. Bếp lửa phải được giữ suốt ba ngày ba đêm không tắt. Bàn thờ gia tiên được lập nên giữa nhà và được coi là chốn linh thiêng bậc nhất. Ngoài thờ tổ tiên còn thờ ma bếp, ma chuồng, ma thương. Mỗi bản đều có miếu thờ thổ công ở đầu dẫn lối vào bản.

Nhà của người Tày rất mát mẻ, nhiều cửa sổ thông ra các hướng và thường thơm mùi khói, mùi rơm rạ và nông sản sấy khô. Người Tày rất cởi mở và niềm nở với người thập phương ghé thăm. Bản của người Tày có quy mô nhỏ từ 30-60 hộ, thường tụ cư giữa vùng giáp ranh giữa rừng và ruộng, dựa lưng vào núi, hướng xuống thung lũng, phân bố tương đối biệt lập.

ĐÁM CƯỚI NGƯỜI MÔNG

Khi mùa thu hoạch nông sản vừa kết thúc, lúc lúa ngô đã về đầy trong sản, gia súc đầy chuồng, là lúc người Mông bắt đầu lễ cưới hỏi cho con cháu của mình.

Tục lệ cưới vợ của con trai Mông bắt đầu từ khi mang lễ vật sang nhà con gái dạm hỏi. Sau lễ dạm hỏi nhà trai lại nhờ hai ông mối đem sính lễ và tiền thách cưới để sắm váy áo đến trao cho nhà gái trước sự chứng kiến của hai ông mối nhà trai.

Lễ cưới ở nhà trai diễn ra trong vòng ba ngày hai đêm còn ở nhà gái lễ cưới diễn ra trong vòng hai ngày một đêm. Khi đến cổng, nhà trai sẽ hát các bài xin cho vào nhà cho đến khi nhà gái đồng ý cho vào. Trước khi tiễn dâu, bố mẹ nhà gái trao cho con gái một số của hồi môn mà tiếng Mông gọi là "chớ hậu". Đến cửa nhà trai, lễ nhập ma cho cô dâu được bố chồng thực hiện bằng một con gà trống và một thanh củi, sau đó cô dâu sẽ được cô em gái của chồng dắt vào buồng. Đám cưới được dọn cỗ cho tới tận ngày hôm sau để chúc mừng cho cặp vợ chồng mới cưới.

THIÊN NHIÊN TRÊN ĐƯỜNG CHỈ THÊU CỦA NGƯỜI DAO

Y phục truyền thống của phụ nữ đồng bào Dao gồm nhiều phần: chiếc áo được thiết kế dài đến gần đầu gối, quần, yếm, khăn, mũ. Cổ áo hình chữ V có thêu hoa văn, lưng và gấu áo cũng được thêu họa tiết. Yếm hình tam giác có 2 đuôi dài kéo ra phía sau, mỗi phần đuôi được đính 2 đồng tiền xu ở phía trong vừa là để yếm được phẳng, vừa là để khi mặc sẽ phát ra âm thanh vui tai đặc trưng của người Dao.

Những đường chỉ thêu đặc biệt tỉ mỉ. Chỉ được thêu ở mặt trái vải nhưng hoa văn lại hiện lên mặt phải đều tăm tắp và rất tinh tế. Các phần thêu nhấn vào gấu áo, gấu quần, lưng áo, cổ áo của người phụ nữ và túi áo của người đàn ông. Hoa văn thêu mô phỏng cỏ cây, hoa rừng, chim muông với kiểu dáng, họa tiết cầu kỳ, tinh xảo, mang đậm hương sắc của thiên nhiên, ý nghĩa tâm linh và tự tín thành của họ đối với rừng.

V

SỰ SỐNG CÒN CỦA RỪNG

Ban quản lý khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng nay được gọi là Ban quản lý rừng đặc dụng, phòng hộ tỉnh Thái Nguyên ngoài nhiệm vụ bảo vệ rừng, nghiên cứu khoa học, giáo dục môi trường, tuyên truyền, còn là nơi triển khai các dự án phát triển nguồn gen, các mô hình liên kết, dịch vụ môi trường và mô hình phát triển cây dược liệu dưới tán rừng. Ban quản lý đã và đang triển khai các giải pháp bảo vệ, phát triển rừng như: Dự án bảo vệ và phát triển rừng đặc dụng Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng giai đoạn 2011 - 2020; Phương án quản lý bảo vệ rừng đặc dụng thu hồi súng săn và bẫy bắt động vật hoang dã giai đoạn 2016 - 2020; khoán bảo vệ rừng đặc dụng cho các cộng đồng thôn bản, hộ dân, đơn vị quân đội, công an; giao nhiệm vụ bảo vệ rừng theo lô, khoảnh tiểu khu cho từng cán bộ địa bàn; phối hợp với UBND các xã, các huyện, tỉnh giáp ranh trong công tác bảo vệ rừng, phòng cháy chữa cháy rừng, bảo vệ động vật hoang dã, triển khai thực hiện Phương án quản lý rừng bền vững Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoang giai đoạn 2021 - 2030.

Ngoài phát triển du lịch, Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng vẫn mong chờ những sự thay đổi, những cải thiện về mặt nhận thức cho người dân, những người làm công tác bảo tồn và du lịch sinh thái với sự tham gia và hưởng lợi của người dân sống trong vùng.

Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng có trữ lượng tài nguyên rừng lớn, động vật hoang dã quý hiếm, là khu rừng quý còn lại duy nhất của tỉnh Thái Nguyên, đại diện cho vùng Đông Bắc Bắc bộ Việt Nam, là khu vực phòng thủ an ninh - quốc phòng của Nhà nước. Tuy nhiên, với đặc thù vùng lõi có hàng nghìn hộ dân sinh sống còn phụ thuộc vào khai thác các sản phẩm từ rừng phục vụ cuộc sống và khai thác khoáng sản trái phép quanh khu vực vùng đệm khiến việc bảo tồn rừng gặp nhiều khó khăn. Bởi vậy rất cần sự quan tâm hơn nữa của Nhà nước, các cấp, các ngành ở Trung ương và Tỉnh đầu tư phát triển bền vững rừng đặc dụng Khu bảo tồn thiên nhiên Thần Sa - Phượng Hoàng./.

KHU BẢO TỒN THIÊN NHIÊN

THẦN SA - PHƯỢNG HOÀNG

Địa chỉ: Huyện Võ Nhai, tỉnh Thái Nguyên

Địa chỉ: **Huyện Võ Nhai, tỉnh Thái Nguyên**